

IVANA PEŠKAN
Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Varaždinu
ivana.peskan@min-kulture.hr

Primljeno: 22. 02. 2013.
Prihvaćeno: 26. 03. 2013

VESNA PASCUTTINI - JURAGA
Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Varaždinu
vesna.pascuttini-juraga@min-kulture.hr

VARAŽDINSKA SREDNJOVJEKOVNA SAKRALNA ARHITEKTURA - NOVI PRILOZI ISTRAŽIVANJIMA

Povijest Varaždina u srednjem vijeku i njegov urbani razvoj obrađen je u nizu stručnih radova. Međutim, rad na terenu uvijek donosi nove nalaze i podatke koji upotpunjuju sliku srednjovjekovnog Varaždina te daju novi uvid u likovni izraz majstora koji su djelovali na području grada te vjerojatno i njegove okolice. Ovim radom predstavljeni su novi nalazi kamene plastike otkriveni u kripti crkve sv. Ivana Krstitelja u Varaždinu te daljnja istraživanja nalaza iz crkve sv. Nikole u Varaždinu.

UVOD

Varaždin se razvio na sjecištu nekoliko važnih putova, koji su se koristili kontinuirano od antičkog vremena, a moguće i ranije. Cesta koja je prema gradu dolazila sa zapada račvala se, po svemu sudeći, na mjestu gdje se danas nalazi Pavlinski marof, monumentalna palača iz 18. stoljeća, koju su izgradili pavlini. Oni su u svom posjedu imali ovu povoljnu poziciju, na raskrižju koje je nadziralo prolaz prema gradskoj utvrdi. Cesta iz pravca Ptuja,¹ nastavljala se u smjeru istoka, prema Slavoniji, a na ovom mjestu odvajala se *via magna* u pravcu juga.

¹ „*via magna per quam itur ad theuthoniam*“, (Mira ILIJANIĆ, Slavko KAPUSTIĆ, *Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća*, Zbornik radova *Urbanizam graditeljstvo kultura*, Varaždin, 1999., 59)

Da li je na tom raskrižju postojala kakva građevina i u razdoblju srednjeg vijeka, za sada nije poznato. Međutim, radi se svakako o zanimljivoj lokaciji, gdje je u srednjem vijeku postojao trg pod nazivom „*forum Cziglenicza*“. Ovaj znakoviti toponim ne spominje se više nakon 16. stoljeća. Nadalje, od palače Pavlinskog marofa može se još danas razaznati cesta koja je, prolazeći uz kapelu sv. Florijana, vodila ravno na sjeverni ulaz u varaždinsku utvrdu. Ove dvije ceste presjecala je treća, koja je dolazila iz smjera Ivanca, a nazivi su joj bili „*via exercitualis*“, „*via militum*“. U trokutu, formiranom presjecanjem ovih prometnica razvio se Varaždin.

Grad je stoljećima prosperirao kao trgovačko i obrtničko središte zahvaljujući povoljnoj poziciji na raskrižju puteva. U srednjem vijeku su osnove oko koje se razvio grad bile tri istaknute točke: crkva sv. Nikole, crkva sv. Ivana Krstitelja i franjevački kompleks te feudalna utvrda. Središnju poziciju od te tri točke ima franjevački kompleks.

Varaždinska srednjovjekovna povijest prezentirana je u nizu radova, na temelju povijesnih dokumenata, listina, srednjovjekovnih isprava i zapisnika, darovnica i slično. Radovi povjesničarki umjetnosti Mire Ilijanić i Ivy Lentić Kugli² neizostavna su literatura u izučavanju povijesti arhitekture i urbanizma Varaždina, budući da ove autorice ne koriste samo povijesne dokumente već poznaju i istražuju gradske spomenike te koriste u svojim radovima rezultate svojih terenskih istraživanja. Rezultati arheoloških istraživanja grada i okolice objavljeni su kroz niz radova Marine Šimek i Željka Tomičića.³ Podatke o povijesti Varaždina daje Rudolf Horvat,⁴ a iscrpni podaci mogu se također iščitati iz srednjovjekovnih isprava i zapisnika gradskog poglavarstva, koji je izdao u (do sada) 13 svezaka Državni arhiv u Varaždinu. Za razumijevanje načina života i funkcioniranja srednjovjekovnog grada od iznimne je važnosti knjiga „Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku“ Nevena Budaka.⁵

CRKVA SV. IVANA KRSTITELJA

Jedna od tri ključne pozicije i nukleus budućeg razvoja Varaždina je prostor franjevačkog posjeda, mjesto gdje se danas nalazi crkva sv. Ivana Krstitelja i franjevački samostan (Sl. 1, Tabla 1).

---

² Popis relevantne literature koja je korištena za proučavanje predmetne tematike naveden je na kraju ovog rada.

³ Popis korištene literature naveden je na kraju ovog rada.

⁴ Rudolf HORVAT, *Povijest grada Varaždina*, Varaždin, 1993. 1-14.

⁵ Neven BUDAK, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Koprivnica 1994.

Slika 1. Varaždin, crkva sv. Ivana Krstitelja (foto: Ivana Peškan)

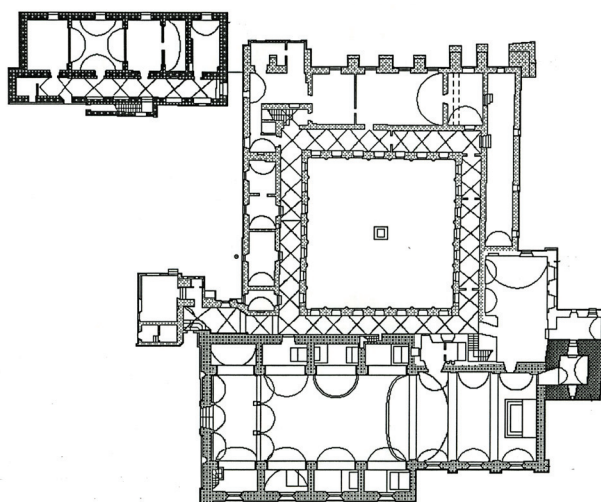

Tabla 1. Tlocrt crkve i samostana sv. Ivana Krstitelja

Studiju o franjevcima u Varaždinu dao je Paškal Cvekan u svojoj knjizi „Djelovanje franjevacu u Varaždinu“.⁶ U knjizi on iznosi prijepise i prijevode arhivske građe, te daje iscrpan pregled povijesti izgradnje samostana. Međutim, njegov rad je također i prvi cjeloviti popis samostanskog pokretnog inventara – oltara,

⁶ Paškal CVEKAN, *Djelovanje franjevacu u Varaždinu*, Varaždin, 1978.

skulptura, slika, crkvenog posuđa i drugog. Povijesnu studiju o franjevačkom samostanu i crkvi napisala je i Marija Mirković, u kojoj ona na drugi način pristupa tumačenju povijesnih izvora te daje svoje pretpostavke o predfranjevačkom porijeklu crkve i samostana⁷. Proučavanjem franjevačkog sklopa bavili su se i drugi varaždinski istraživači – Krešimir Filić, Mira Ilijanić, Ivy Lentić Kugli.⁸

Kada su točno franjevci došli u Varaždin i da li su naslijedili stariju crkvu vitezova ivanovaca, prijemor je oko kojeg se lome koplja hrvatskih povjesničara umjetnosti, povjesničara i arheologa, iako svi polaze od istih, malobrojnih izvora⁹. Međutim, činjenica ostaje da su, prema dostupnoj arhivskoj građi, ivanovci imali posjede u neposrednoj blizini grada (ili u samom gradu), a isto tako da je današnji franjevački kompleks nastao na raskrižju važnih srednjovjekovnih prometnica, koje su, između ostalog, povezivale dva velika srednjovjekovna ivanovačka posjeda – Belski i Gornji Sveti Martin (današnje selo Fölse Szent Marton u južnoj Mađarskoj, na sjevernoj obali Drave).¹⁰ Manji posjed sa crkvom i stambenim objektom možda se nije decidirano opisivao u dokumentima koji se tiču ivanovaca, međutim, još se u 16. stoljeću u franjevačkim dokumentima nalaze zapisi da su franjevci u Varaždinu preuzeli stariji objekt koji je pripadao križarima.¹¹ U svakom slučaju, franjevci su posjed dobili tijekom 13. stoljeća te se na istoj poziciji i danas nalaze crkva sv. Ivana Krstitelja i franjevački samostan.

Ovim radom donose se rezultati naših novijih istraživanja franjevačke crkve te proučavanje srednjovjekovnih elemenata arhitektonske plastike, koji su ponovno upotrijebljeni kao građevni materijal u razdoblju baroka te sakriveni unutar plašta današnje, barokne građevine. Crkva sv. Ivana spominje se u arhivskim dokumentima 1238. godine, te je to prva crkva koja se spominje u dokumentima na području Varaždina. Današnja građevina otprilike je pravilno orijentirana, sa odmakom prema sjeveroistoku, u stvari slijedeći rub srednjovjekovne prometnice. Srednjovjekovna crkva sa samostanom vjerojatno je slijedila ovu orijentaciju. Obzirom da je novi samostan građen u vrijeme dok je srednjovjekovna crkva još postojala, on je slijedio i flankirao njen sjeverni zid. Kasnije je izgrađena nova, barokna crkva, koja je slijedila južni zid već izgrađenog samostana. Također se može pretpostaviti da nisu svi zidovi srednjovjekovne crkve bili srušeni, već da su očuvani oni koji su se mogli ponovno iskoristiti i uklopiti u novu građevinu,

---

⁷ Marija MIRKOVIĆ, *Povijesna studija – Franjevački sklop u Varaždinu*, rukopis u dokumentaciji Konzervatorskog odjela u Varaždinu, 1993.

⁸ Kompletan popis korištene literature je iznijet na kraju rada.

⁹ Paškal Cvekan (1978) i Lelja Dobronić (1984) osporavaju boravak ivanovaca u Varaždinu, dok varaždinski istraživači Zlatko Tanodi (1942), Mira Ilijanić (1983) i Marija Mirković (1993) tumače arhivsku građu u korist boravka ivanovaca na području današnjeg grada Varaždina.

¹⁰ Lelja DOBRONIĆ, *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb, 2002. 126-127.

¹¹ Marija MIRKOVIĆ, *Povijesna studija – Franjevački sklop u Varaždinu*, rukopis, 1993.

te su tako odredili njenu orijentaciju. Do sada nisu vršena istraživanja zida crkve, kako bi se mogle provjeriti ove pretpostavke.

Veliki dio zidova i svi svodovi srednjovjekovne crkve ipak jesu bili srušeni i kvalitetni materijal preostao nakon rušenja ponovno je upotrijebljen kao građevni materijal za novu crkvu.

Prilikom čak i najmanjih radova čišćenja i uređivanja okoliša crkve sv. Ivana Krstitelja nailazi se na spolije ili na zakopane fragmente klesanog kamenog materijala koji je pripadao ranijim fazama gradnja i razvoja crkve. Tako smo otkrili fragmenat nadgrobne ploče nepoznatog odličnika pokopanog u crkvi, s vidljivim malim dijelicom štita (Sl. 2) te veliki blok obrađenog kamena s jako uništenim reljefom (Sl. 3).

Slika 2. Varaždin, crkva sv. Ivana Krstitelja, spolij izvađen iz zvonika crkve (foto: Ivana Peškan)

Slika 3. Varaždin, crkva sv. Ivana Krstitelja, kameni fragmenat pronađen prilikom radova (foto: Ivana Peškan)

Ispod sadašnje barokne građevine nalazi se prostrana kripta koja zauzima područje ispod cijelog svetišnog dijela crkve i dijela sakristije. Zidovi kripte su trenutno jedino mjesto gdje je moguće pregledati zidove, jer u kriпти oni nisu ožbukani. Na žalost, prilikom jedne od nestručnih obnova unutrašnjosti kripte, fuge između građevinskih elemenata prevučene su slojem cementne žbuke, koja, osim što ima štetni utjecaj na zide, također otežava pregled građevne stukture zidova. Usprkos tome, jasno se može sagledati da je u zidove ugrađena velika količina materijala koja je pripadala građevinskoj strukturi i dekorativnim arhitektonskim elementima srednjovjekovne crkve (Sl. 4, 5, 6). Zidovi su uglavnom miješane građe, opeka je kombinirana sa kamenim elementima, u nekim slučajevima obrađenim ili samo priklesanim, a ponekad lomljenim kamenom. Čvrsta cementna žbuka koja je nanosena na sljubnice između pojedinih elemenata otežava pregled rubova klesanog kamena, međutim, može se razaznati da su u zidove kripte ugrađeni klesani kamenovi koji su bili dio konstruktivnih arhitektonskih elemenata iz ranijih faza gradnje crkve. Obzirom da su vidljivi samo fragmentarno, za većinu je vrlo teško, na temelju samo jednog manjeg dijela koji je vidljiv na zidnom plaštu, odrediti točan oblik. Ističe se nekoliko komada jasno definiranog klesanog kamena, te je vidljiva ploha presjeka, ugrađena u ravninu zida. Jedan od elemenata prepoznat je kao fragmenat svodnog rebra, čiji se presjek vidi u ravnini zida (Sl. 7). Rebro je jednostavno profilirano, sa jednom užljebinom (konkavom), isklesano iz bjeličastog pješčenjaka. Prema Z. Horvatu, ovakav tip profilacije jednostavan je za klesanje te se često upotrebljava kod cistercijske i propovjedničke arhitekture 13. i početka 14. stoljeća.¹² Ova jednostavna profilacija javlja se kroz dugo vremensko razdoblje, sve do kraja 15. i početka 16. stoljeća, ali na jednostavnim, seoskim crkvama¹³ što crkva sv. Ivana Krstitelja u Varaždinu nije bila. Ovo je jedini fragmenat od velikog broja neupotrebljenih kamenih elemenata u zidu kripte kojem se u ovom trenutku može odrediti točna profilacija te pokušati odrediti vrijeme nastanka.

---

¹² Zorislav HORVAT, *Strukture gotičke arhitekture*, Zagreb 1989. 54-55.

¹³ Zorislav HORVAT, *Katalog gotičkih profilacija*, Zagreb 1992. 83-89.

Slika 4. Varaždin, kripta crkve sv. Ivana Krstitelja (foto: Ivana Peškan)

Slika 5. Varaždin, kripta crkve sv. Ivana Krstitelja, detalj (foto: Ivana Peškan)

Slika 6. Varaždin, kripta crkve sv. Ivana Krstitelja, detalj (foto: Ivana Peškan)

Slika 7. Varaždin, kripta crkve sv. Ivana Krstitelja, detalj (foto: Ivana Peškan)

Što se komparativnog materijala tiče, identičnu profilaciju ima spolij ugrađen u peti svoda kapele na Grebengradu, datiran okvirno u drugu polovicu 13. stoljeća.¹⁴ Na Grebengradu se radi o ulomku polurebra svoda, a rekonstrukcijom punog profila dobivamo istu profilaciju kakvu nalazimo na rebu u varaždinskoj franjevačkoj crkvi. Ista takva profilacija, koja se može datirati u drugu polovicu 13. ili u 14. stoljeće nalazi se na svodnim rebrima u slavonskim crkvama - sv. Augustin u Velikoj te crkva sv. Dimitrija u Brodskom Drenovcu. Tamo se radi o romaničko – ranogotičkom razdoblju te se samo oblikovanje očuvanih elemenata – svodnih rebara, sedilija i trijumfalnih lukova – vežu uz cistercitsku prisutnost.¹⁵

Obzirom na dugotrajnost ovakve profilacije, postoji mogućnost da potječe od svoda izgrađenog kasnije, tijekom 15. ili 16. stoljeća. Takve profilacije nalaze se na svodovima crkve sv. Petra u Petrovini, kapele sv. Ivana u Miljanskom Ivaniću, župnoj crkvi sv. Marije u Tuhelju.¹⁶

Činjenica je da se navedene crkve ne nalaze u samom središtu jednog razvijenog i bogatog obrtničko – trgovačkog središta, kao što se nalazi crkva sv. Ivana Krstitelja u Varaždinu. Usporedbe radi, treba navesti da su krajem 15. stoljeća

---

¹⁴ Zorislav HORVAT, *Katalog gotičkih profilacija*, Zagreb 1992. 76-77.

¹⁵ Isto, 78.

¹⁶ Isto, 83.

izvedeni opsežni radovi na gotizaciji romaničke crkve sv. Nikole u Varaždinu, te su izrađeni arhitektonski kasnogotički elementi bogatijeg oblikovanja, što i priliči za značajnije crkve. Tako se profilacije rebara iz gotičke faze crkve sv. Nikole mogu povezati s rebrima u bivšoj samostanskoj crkvi sv. Marije u Remetincu, crkve sv. Marije od Pohoda u Voćinu, franjevačkom crkvom sv. Ivana Krstitelja u Kloštar Ivančiću. Za očekivati je da bi se na obje značajne sakralne građevine u centru Varaždina klesala arhitektonska dekoracija bogatije profilacije. Također, za veće radove na sakralnim građevinama postoje zapisi u gradskim zapisnicima. Nakon požara 1582. godine, spominje se u mnogo dokumenata stradanje samostana te sredstva koja se doniraju za njegovu obnovu, dogradnju i pregradnju, dok se crkva gotovo i ne spominje, odnosno navodi se samo da je stradao krov i nešto lako zapaljivih dijelova. Da je crkva imala drveni tabulat, on bi vjerojatno u požaru stradao te bi crkva također zahtijevala urgentnu obnovu, što bi bilo popraćeno dokumentacijom u gradskim zapisnicima i drugim arhivskim dokumentima.¹⁷

Ovakav mali fragment koji je, za sada, vidljiv u kripti, teško može sam za sebe biti dokaz o izgledu prvotne crkve, međutim, on popunjava dosadašnja saznanja o crkvi sv. Ivana Krstitelja. Konzervatorsko – restauratorski radovi u kripti franjevačke crkve tek predstoje, kako bi se zidovi očistili od cementne žbuke koja ima višestruko negativne utjecaje na strukturu povijesnih zidova. Nakon takvog čišćenja, biti će moguće detaljnije pregledati spolirane elemente te potvrditi ili osporiti gore navedene pretpostavke.

ŽUPNA CRKVA SV. NIKOLE

Župna crkva sv. Nikole smještena je u centru Varaždina, u neposrednoj blizini nekadašnjih južnih gradskih vratiju. Crkva je pravilno orijentirana, skladna kasnobarokna građevina. Spominje se prvi puta u popisu župa iz 1334. godine, kao *ecclesia sancti Vencezlai*, odnosno crkva posvećena sv. Vjenceslavu.¹⁸ Međutim, može se pretpostaviti da je župa na ovom mjestu postojala i ranije, jer je Varaždin bio središte arhidakonata osnovanog u 13. stoljeću.¹⁹ U ranijem članku autorica "Crkva sv. Nikole i varaždinski medvjed - novi prilozi istraživanjima srednjovjekovne umjetnosti u Varaždinu"²⁰ crkva je detaljno obrađena, međutim, kako je u završnoj fazi pisanja navedenog članka pronađen i iz zida izvađen spolij za kojeg je utvrđeno da se radi o ključnom kamenu, nije bilo vremena za njegovu detaljnu

---

¹⁷ *Zapisnici poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina, Svezak I, Varaždin, 1990.*

¹⁸ Josip BUTURAC: *Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, Zagreb, 1984. 104.*

¹⁹ Neven BUDAK: *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb-Koprivnica, 1994. 66-67.*

²⁰ Ivana PEŠKAN, Vesna PASCUTTINI-JURAGA, : *Crkva sv. Nikole i varaždinski medvjed – novi prilozi istraživanjima srednjovjekovne umjetnosti u Varaždinu, Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin 23, Zagreb-Varaždin 2012. 269-286.*

stilsku i ikonološko-ikonografsku analizu, pa će u ovom radu on biti predmet obrade i vrednovanja (Sl. 8. i 9.). Ključni kamen do tada nije bio poznat stručnoj javnosti te je u navedenom radu prvi puta prezentiran a također su po prvi puta objavljene i njegove fotografije.

Upravo je pronalazak ključnog kamena iz razdoblja gotike te mnoštvo pro-nađenih spolija ugrađenih u zidove kriptе, koji se mogu po različitosti kamena te načina obrade datirati jedan dio u razdoblje gotike a jedan dio u razdoblje romani-ke, dokazao postojanje ne samo ranije romaničke crkve, već i jaku gotičku fazu iz 15. stoljeća (Sl. 10). Na temelju analize profilacija očuvanih gotičkih svodnih rebara ugrađenih u zidove kriptе, te komparacije sa svodnim rebrima sličnih oblika i di-menzija (Remetinec, crkva sv. Marije, Petrovsko, crkva sv. Petra, Prozorje, crkva sv. Martina i dr.), očuvane ostatke svodnih rebara možemo datirati u drugu polovicu 15. stoljeća.²¹ Takvu dataciju potkrijepljuje i zabilježba u gradskim zapisnicima iz 15. stoljeća da se stara župna crkva povećava i pregrađuje.²² U isto vrijeme, od-nosno krajem 15. stoljeća vjerojatno nastaje i ključni kamen. Klesan je iz jednog kamenog bloka, vapnenca žućkaste boje, te je bočno profiliran sa dvije užljebine. Iz njega radialno izlaze počeci rebara, koji su istih profilacija kao i rebara ugrađena u zidove. Na zaglavnom kamenu koji je kružne forme, nalaze se ostaci crvene i plave boje. Na njemu je grb koji se nalazi na štitu jednostavne, u donjem dijelu blago sr-colike forme. U središnjem dijelu grba prikaz je ptice, lijevo u gornjem dijelu nalazi se slovo N dok je desno u gornjem dijelu sedmerokraka zvijezda (Sl. 11). Prikaz na grbu izveden je konveksno. Iako je ptica djelomično otučena, prepoznatljiv je njezin oblik. Dobro su očuvane noge, na kojima su vidljivi tragovi crvenkaste boje, te rep, a na temelju tih dijelova koji su vrlo precizno izvedeni, možemo zaključiti kako je riječ o vrlo vještom majstoru. Pregledavajući komparativni materijal, na-išle smo na nekoliko vrlo sličnih prikaza grbova, tako je na zaglavnom kamenu u dvorcu Jánoša Hunyadija, oca Matije Korvina (dvorac Hunyadi) u Vajdahunyadu u Rumunjskoj isto takav prikaz ptice na štitu sa šesterokrakom zvijezdom i polu-mjesecom, a taj grb pripada obitelji Hunyadi (Sl. 12). Prema gavranu koji se nalazi na grbu (lat. *corvus*) Matija Korvin uzeo je ime. Sličan prikaz ptice na štitu nalazi se i na srednjovjekovnom grbu Matije Korvina u crkvi Naše Gospe, zvanoj i Matijina crkva (Mátyás-templom) u Budimpešti. Na temelju sličnosti u prikazu i smješta-ju ptice, i ovdje se vjerojatno radi o grbu koji se može povezati s obitelji Korvin (Hunyadi), a kako je Varaždin, zajedno s ostalim posjedima nakon smrti Jana Vi-tovca, početkom 1490. kralj Matija Korvin darovao svom sinu Ivanu Korvinu²³, te na temelju ranije navedenih datacija rebara kao i navedenih zapisnika gradskog

²¹ Zorislav HORVAT: *Katalog gotičkih profilacija arhitekture kontinentalne Hrvatske*, Zagreb 1992. 86-87.

²² Ivy LENTIĆ KUGLY: *Varaždin, povijesna urbana cjelina grada*, Zagreb, 1977. 22-23.

²³ Rudolf HORVAT: *Povijest grada Varaždina*, Varaždin 1993. 46

poglavlarstva s kraja 15. stoljeća, grb bi se moglo povezati s Ivanom Korvinom, od 1495. godine imenovanim "banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije".²⁴

Uspoređujući nadalje slovo N koje se nalazi na lijevoj gornjoj strani grba, sa slovom M koje se nalazi na grbu zaglavnog kamena danas srušene crkve sv. Mihovila u Mihovljanu (ključni kamen pohranjen je u Muzeju Međimurja u Čakovcu), a koji se datira u početak 15. stoljeća,²⁵ ili sa slovom M koje se nalazi na štitu figuralne konzole u crkvi sv. Martina u Svetom Martinu na Muri,²⁶ primjećujemo veliku sličnost u oblikovanju slova (Sl 13.). Kako se za slovo M pretpostavlja da u Mihovljanu znači Mihovil ili Marija, a u Svetom Martinu na Muri se za M pretpostavlja da znači Martin ili Marija, za slovo N možemo pretpostaviti, obzirom na isto vrijeme i bliski prostor, da može značiti N kao Nikola, odnosno svetac zaštitnik crkve i župe.

Prvi pisani spomen sv. Nikole kao patrona župne crkve nalazimo 1454. godine u gradskim zapisnicima,²⁷ a ta je posveta ostala i do današnjeg dana. Što se tiče sedmerokrake zvijezde koja se nalazi u desnom gornjem dijelu grba, zvijezda na grbu ima značenje plemenite osobe, vodstva, izvrsnosti ili nebeske dobrote. Sedmerokraka zvijezda vrlo je rijedak prikaz, koji do sada nismo pronašli na komparativnim primjerima. Povezivanje novopronađenog ključnog kamena iz gotičke faze župne crkve sv. Nikole sa obitelji Korvin (Hunyadi) kao vjerojatnom donatorskom obitelji te faze izgradnje crkve, otkrilo je nove činjenice ne samo o povijesno-umjetničkim slojevima izgradnje crkve već i o čvrstoj povezanosti grada Varaždina sa kraljevskom obitelji.

Slika 8. Varaždin, kriptna župne crkve sv. Nikole, ključni kamen u tijeku vađenja iz zida (foto: Ivana Peškan)

²⁴ Rudolf HORVAT: *Povijest grada Varaždina*, Varaždin 1993. 47.

²⁵ Vladimir KALŠAN: *Iz vjerskog života Međimurja*, Čakovec, 2003. 65-66.

²⁶ Konzole su datirane godinom 1468. koja je upisana na jednoj konzoli.

²⁷ Ivy LENTIĆ KUGLY: *Varaždin, povijesna urbana cjelina grada*, Zagreb, 1977. 22.

Slika 9. Varaždin, kriptu župne crkve sv. Nikole, ključni kamen
(foto: Ivana Peškan)

Slika 10. Varaždin, kriptu župne crkve sv. Nikole, spolije u zidu crkve
(foto: Ivana Peškan)

Slika 11. Varaždin, kriptu župne crkve sv. Nikole, grb na ključnom kamenu
(foto: Ivana Peškan)

Slika 12. Vajdahunyad, Rumunjska, ključni kamen s grbom Hunyadi, Vajdahunyad, Hunyadi cimer picasaweb.google.com

Slika 13. Sveti Martin na Muri, crkva sv. Martina, konzola u svetištu
(foto: Vesna Pascuttini Juraga)

Usprkos brojnim i kvalitetnim studijama, ne samo od strane autora navedenih na početku ovog rada, već i mnogih drugih istraživača, varaždinska gradska jezgra i njeni spomenici još uvijek skrivaju mnoge elemente, čijim se objavljivanjem i valorizacijom može upotpuniti slika umjetničkih, majstorskih i zanatskih radova nastalih u razdoblju začetaka urbanog razvoja grada.

LITERATURA

1. BOTICA, DUBRAVKA; DOMŠIĆ, LANA: *Župna crkva sv. Nikole u Varaždinu. Prilog sakralnoj arhitekturi kasnobaroknog razdoblja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Peristil, 51/2008, zagreb 2008.
2. BUDAK, Neven: *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb – Koprivnica 1994.
3. BUDAK, Neven: *Varaždin – od postanka do „zlatnog doba“*, u Zborniku radova „800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209.-2009.“, Zagreb-Varaždin, 2009.
4. BUTORAC, J; *Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*, Zagreb, 1984.
5. CVEKAN, Paškal; *Djelovanje franjevac u Varaždinu*, Varaždin, 1978.
6. GOSS, V. P.: *Stotinu kamenčića izgubljenog raja*, katalog izložbe Arheološkog muzeja u Zagrebu, Zagreb 2007.
7. HORVAT, Anđela: *Između gotike i baroka*, Zagreb 1975.
8. HORVAT, Rudolf (rukopis): *Kulturna povijest grada Varaždina – župna crkva sv. Nikole* (čuva se u Gradskom muzeju Varaždin).
9. HORVAT, Zorislav: *Katalog gotičkih profilacija arhitekture kontinentalne Hrvatske*, Zagreb 1992.
10. HORVAT, Zorislav; *Strukture gotičke arhitekture*, Zagreb 1989.
11. ILIJANIĆ, Mira: *Urbanizam, graditeljstvo, kultura*, Varaždin 1999.
12. KOHLSTOCK, Karl: *Wetzzeichen an Kirchen, Grabsteinen, Kreuzen und Profanbauten in Thüringen*, Zeitschrift des Vereins für thüringische Geschichte Altertumskunde, 1933.
13. LENTIĆ, Ivo: *Gradnja i graditelji župne crkve sv. Nikole u Varaždinu*, Vijesti muzealaca i konzervatora 6, Zagreb, 1968.
14. LENTIĆ KUGLY, Ivy: *Varaždin, povijesna urbana cjelina grada*, Zagreb, 1977.
15. LEKSIKON IKONOGRAFIJE, LITURGIKE I SIMBOLIKE ZAPADNOG KRŠĆANSTVA I UVOD U IKONOLOGIJU Radovana Ivančevića, Zagreb 1990.

16. MIKO, Arpad; TAKÁCS, Imre: *Pannonia Regia*, Budapest 1994.
17. MIRKOVIĆ, Marija; *Povijesna studija – Franjevački samostanski sklop u Varaždinu*, rukopis u dokumentaciji Konzervatorskog odjela u Varaždinu, 1993.
18. PASCUTTINI-JURAGA, Vesna; PEŠKAN, Ivana: *Hortus Artium Medievalium, Spolia – hidden codes of the past*, Vol. 17, Zagreb-Motovun 2011.
19. PEŠKAN, Ivana, PASCUTTINI – JURAGA, Vesna: *Crkva sv. Nikole i varaždinski medvjed – novi prilozi istraživanjima srednjovjekovne umjetnosti u Varaždinu*, Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, Zagreb-Varaždin 2012.
20. REGISTAR ARHEOLOŠKIH NALAZA I NALAZIŠTA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE, Bjelovar 1997.
21. TANODI, Zlatko; *Povijesni spomenici slobodnoga kraljevskoga grada Varaždina, Svezak I*, Varaždin, 1942.
22. TAKÁCS, Imre: *Paradisium plantavit. Bencés monstörök a középkori Magyarországon*, Pannonhalma 2001.
23. VUKIČEVIĆ – SAMARŽIJA, Dijana: *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Zagreb, 1993.
24. Zapisnici poglavarstva grada Varaždina, Svezak I (1587-1589), gl. ur. Josip Barbarić, Historijski arhiv Varaždin, 1990.

SAŽETAK

VARAŽDINSKA SREDNJOVJEKOVNA SAKRALNA ARHITEKTURA - NOVI PRILOZI ISTRAŽIVANJIMA

Varaždin je stoljećima prosperirao kao trgovačko i obrtničko središte zahvaljujući povoljnoj poziciji na raskrižju puteva. U srednjem vijeku su osnova oko koje se razvio grad bile tri istaknute točke: crkva sv. Nikole, crkva sv. Ivana Krstitelja i franjevački kompleks i feudalna utvrda.

Franjevci u Varaždin dolaze tijekom 13. stoljeća na posjed koji je bio darovan od kralja, a nalazio se na istom mjestu gdje se i danas nalazi crkva sv. Ivana Krstitelja i franjevački samostan. Ovim radom donose se rezultati novijih istraživanja franjevačke crkve te proučavanja srednjovjekovnih elemenata arhitektonske plastike ponovno upotrijebljenih na gradilištu barokne crkve.

Ističe se nekoliko komada klesanog kamenja, gdje je vidljiva ploha presjeka, ugrađena u ravninu zida. Jedan od elemenata prepoznat je kao fragmenat svodnog rebra. Radi se o jednostavno profiliranom rebru, s jednom užljebinom (konkavom),

isklesanom iz bjeličastog pješčenjaka. Ovakva jednostavna profilacija javlja se kroz dugo vremensko razdoblje, od 12/13. do 15/16. stoljeća. Iako se radi o premalom uzorku da bi se datacija mogla sa sigurnošću utvrditi, na temelju komparativnog i arhivskog istraživanja, može se pretpostaviti da se ovdje radi o ostatku romaničko – gotičke faze crkve.

Krajem 15. stoljeća nastaje ključni kamen župne crkve Sv. Nikole u Varaždinu. Klešan je iz jednog kamenog bloka, vapnenca žućkaste boje, a iz njega radijalno izlaze počeci rebara. Na njemu je isklesan grb koji se nalazi na štitu jednostavne, u donjem dijelu blago srollike forme. U središnjem dijelu grba prikaz je ptice, lijevo u gornjem dijelu nalazi se slovo N dok je desno u gornjem dijelu sedmerokraka zvijezda. Na temelju komparacija, zaključak autorica je da se radi o grbu koji se može povezati s obitelji Korvin (Hunyadi), što donosi nove činjenice ne samo o povijesno-umjetničkim slojevima izgradnje crkve već i o čvrstoj povezanosti grada Varaždina sa kraljevskom obitelji.

Ključne riječi: Varaždin; franjevačka crkva sv. Ivana Krstitelja; crkva sv. Nikole; spolia; skulptura; arhitektonska plastika.

SUMMARY

MEDIEVAL CHURCH ARCHITECTURE IN VARAŽDIN – NEW FINDINGS

The city of Varazdin prospered through the centuries as a commercial and a trading center because of a favorable position at the ancient crossroads. In the Middle Ages, the town grew around the three points: the church of St. Nicholas, the church of John the Baptist (and the Franciscan Complex) and the feudal fortress. Franciscans came to Varazdin during the 13th century and settled on an estate that was donated by the King, and it is the same place where the church of St. John the Baptist and the Franciscan monastery stands today. This paper brings the results of the recent research of the Franciscan church and also the study of the medieval architectural elements re-used on the site of the today's baroque church of St. John the Baptist.

The several pieces of carved stone elements, embedded in the wall are also presented. One of the elements is recognized as a fragment of a rib. Such ribs were used over a long period of time, from 12th /13th to 15th /16th century. These ribs are simple, with one concave, carved out of sandstone. On the basis of a comparative and archival research, it can be assumed that these are the remains of the Romanesque - Gothic phase of the church.

The keystone of the parish church of St. Nicholas was made in the late 15th century. It was carved out of a single block of limestone, decorated with a coat of arms. The coat of arms is in the shape of a shield, with a bird in the center, the letter N on the left, and the seven –pointed star on the right side. Based on the comparison, the authors concluded that this coat of arms can be connected with the Corvinus (Hunyadi) family. This proves the close relation of the city of Varazdin with the royal family.

Key Words: Varaždin; franciscan church of St. John the Baptist; church of St. Nicholas; *spolia*; sculpture; architectural elements.

